

بررسی و مدیریت ترسیم معاد از طبیعت در آیات قرآن با تمرکز بر سوره روم و نحل

ربابه نادعلی نژاد

کارشناسی ارشد الهیات دانشگاه پیام نور پاکدشت

چکیده

دگرگونیهای طبیعت، آموزه های مهمی برای انسانها در پی دارد، آشکارترین درس طبیعت، نمایش تابلو کوچکی از رستاخیز الهی است، تجربه‌های فراوانی از قیامت در دل طبیعت، جایی برای شک کردن در روز معاد باقی نمیگذارد، طبیعت مرده فصل زمستان که گویی بویی از زندگی نبرده، بانسیمی بهاری، چنان باطراوت میشود که گویا هیچ زمستان به‌خود ندیده است.

روش انجام پژوهش در این پژوهش توصیفی و تحلیلی میباشد که به ارزیابی نقش طبیعت در ترسیم معاد در آیات قرآن با تمرکز بر سوره روم و نحل به شرح و تفسیر پرداخته است. نتایج بیانگر آن میباشد که هر آنچه در طبیعت اتفاق می‌افتد در سوره های قرآن به آن اشاره شده و در روز قیامت و معاد چنین صحنه های از طبیعت به روی چشم انسان نمایان میشود. به طور کلی معاد و طبیعت ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند و هر صحنه از طبیعت نشانگر قسمتی از معاد و روز قیامت می باشد که خداوند برای هدایت و تفکر انسانها خلق نموده است.

واژگان کلیدی: طبیعت، معاد، قیامت

مقدمه

معاد در فطرت همه انسانها ریشه دارد. اینکه از کجا آمده ایم، به جا خواهیم رفت و شروع انجام دنیا و هستی از کجاست، مانند سوال هایی است که فکر و ذهن انسان را به خود مشغول می‌دارد. اگر انسان بتواند خود را به درستی بشناسد و واقعیت این دنیا و هستی جهان، آفرینش و زندگی خود را به خوبی درک کند، این سوالات و این گرایش‌های جهت درستی به خود می‌گیرد. قرآن کریم در همه عرصه های زندگی چراغ راه مسلمانان است و همچنین معاد بعد از توحید یکی از مسائل اساسی زندگی انسان می‌باید که در قرآن کریم پیرامون آن زیاد سخن بین آمده است. در پژوهش پیش رو در صدد آن هستیم تا با اهداف خود مانند: ارزیابی امکان و اثبات مسئله معاد از راه تفکر در طبیعت با توجه به آیات قرآن، آنالیز آیات مرتبط به طبیعت با هدف دعوت به سوی اعتقاد به معاد، استخراج و کشف اسرار پدیده های طبیعت و ارتباط آن با مسئله معاد در قرآن به سوالات تحقیق: چگونه می توان اعتقاد به معاد را با توجه پدیده طبیعت و آیات مربوطه در قرآن در جامعه پدیدار کرد؟ آیا رویش گیاهان و سرسبز شدن درختان در بهار نشانه ای از یادآوری زندگی بعد از مرگ نیست؟ آیا ارتباط انسان با جهان قرآن مصور بر اساس مقوله معاد قابل ارزیابی و تفکر نیست؟ به سوالات پیش روی این پژوهش جواب داده و به هدف اصلی آن یعنی نقش طبیعت در ترسیم معاد در آیات سوره های روم و نحل پاسخ داده می شود. در این بین فرضیاتی در طول پژوهش بیان گردیده است که از قرار ذیل می‌باشد:

۱- اعتقاد به معاد اثر زیادی در اصلاح اعمال و رفتار انسانها در زندگی فردی و اجتماعی دارد و با توجه به اینکه همه اعمال مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و طبق آن پاداش و عذاب می‌بیند در جهت اصلاح آن تلاش می‌کند. دقت ارزیابی در پدیده های طبیعی در طول شبانه روز خود گویای نظم و قدرتی است هدفمند که هزاران سال به همین ترتیب بوده تا اعتقاد به جهانی دیگر و حضور در محضر دادگاه عدل الهی نقش بسزایی در زندگی بشر داشته باشد.

هر وقت بهار را دیدید بسیار از قیامت یاد کنید. پیامبر اکرم رویش گیاهان و سرسبز شدن درختان و بیدار شدن زمین بعد از زمستانی سخت هشدار جدی به انسانها است تا با دقت و توجه در دل طبیعت به این نکته پی ببرد که خدایی که طبیعت را بعد از مرگ آن زنده می‌کند قادر به زنده کردن انسانها بعد از مرگ هم هست و با مرگ نیست و نابود نمی شود و همه چیز پایان نمی یابد.

جهان مانند قرآنی که است که به جای آیه‌های قرآنی از تصویر استفاده شده و تصویر و نشانه های پدیده های طبیعت ما را به سمت شناخت و اعتقاد بهروز رستاخیز دعوت می‌کند. از مهمترین هنری که در آیات قرآن میتوان نام برد هنر تصویر آفرینی است. آیات زیادی در قرآن با اشاره به طبیعت به مسئله بازگشت به جهان اخروی پرداخته که با دقت و توجه به این اشارات آیات و ارزیابی در جهان طبیعت میتوان به امکان و اثبات معاد پرداخت؛ که در این پژوهش به اثبات آن پرداخته گردیده است.

۲- بیان مسئله

امروزه از نظر علمی ثابت شده آتشی که امروزه به هنگام سوختن چوبها مشاهده میکنیم همان حرارتی است که درختان طی سالیان دراز از آفتاب گرفته و در خود ذخیره کرده اند اما فکر میکنیم تابش پنجاه هزار سال نور آفتاب بر بدنه ی درخت از میان رفته است؛ یعنی در این جا رستاخیز و معادی بر پا میشود و انرژیهای مرده از نو زنده میشوند و جان میگیرند و به انسان میگویند؛ خدایی که رستاخیز ما را فراهم ساخت قدرت دارد که رستاخیز شما انسان ها را فراهم سازد. (رفیعی مزرعه نو، ۱۳۳۱)

به راستی طبیعت و جلوه های گوناگونش درخور تأمل است. در نظر انسان اندیشور، هر درخت، بازتابی از درختی بهشت و در گل آینه صفا و پاکی بهشتی است که انسان در آرزوی نیل به آن است. می توان در طبیعت به عنوان تجلی الهی بر انسان اندیشید؛ زیرا واجد پیام مابعدالطبیعی و نمایانگر ذات یگانه و صفات گوناگون اوست. طبیعت حتی برای کسانی که چندان کمالاتی در امور معنوی ندارند، ولی به زیبایی و حضور معنوی طبیعت حساساند سخاوتمند است؛ به همین دلیل صیانت از طبیعت در برابر یورش انسانهای حریص که فقط به غایات دنیوی دل بسته اند به راستی وظیفه ای معنوی است. از این رو تعداد زیادی از کسانی احیای میراث معنوی بشرند از جان و دل به طبیعت عشق ورزیده و با همدردی و بصیرت بسیار درباره آن سخن گفته و مطلب نوشته اند. قرآن این کتاب مقدس بر این اساس انسان را به تأمل در طبیعت فرا میخواند. (رستمی، ۱۳۳۱، ص ۱۱)

اگر یکسال خورشید اعتصاب کند باد ها از حرکت بایستند آسمان بر زمین بخیل گردد، همه از تشنگی هلاک میشوند.... کسی که این قدرت را دارد آیا قادر به احیای مردگان نیست؟ (مکارم شیرازی، ۱۳۳۱) طبیعت از ماده طبع به معنای نهاد، سرشت و زندگی مادی است و در توصیف آن گفت هاند؛ طبیعت، شامل همه موجودات مادی، همراه با قوانین حاکم بر آنها سو همچنین اجرام آسمانی و تمامی اجسام اطراف ما را هم شامل میشود. مصادیق طبیعت، عبارت اند از:

زمین آسمان، کوه، دشت، دریا، رودخانه ها، حیوانات، گیاهان، ابرها، بادهای و روابط و قوانین حاکم بر آنها. (رستمی، ۱۳۳۱)

خداوند میفرماید؛ خدا همان است که بادهای را برمی انگیزد و ما به سرزمینی مرده راندیمش و زمین را بعد از مردنش زنده ساختیم رستاخیز مردگان نیز چنین است.

از منظر قرآن هدف غایی طبیعت شناسی افزودن معرفت انسانها نسبت به خداوند و تقرب به اوست اما با ارزیابی و مطالعه آیات قرآن این نکته بدست میآید که قرآن از پرداختن به پدیده های طبیعی اهداف متوسطی را به دنبال دارد که لازمه و مقدمه نیل به آن هدف نهایی به حساب می آید به ارزیابی و مطالعه آیات قرآنی این نکته به دست میآید که قرآن از پرداختن به پدیده های طبیعی، اهدافی چند را، اعم از هدف غایی و هدف متوسط، تعقیب کرده است که عبارتند از؛

اثبات جایگاه خداوند به عنوان آفریننده جهان

اثبات یگانگی خداوند و حاکمیت مطلق او به تمامی هستی

۳- نشان دادن عظمت، قدرت، و حاکمیت مطلق او به تمامی هستی

۴- اثبات معاد و زندگی دوباره

-تشویق به بهره برداری درست از طبیعت

— بیان مبدأ پیدایش و چگونگی تکامل موجودات

استفاده تمثیلی از طبیعت

آیا ارتباط انسان با جهان قرآن مصور بر اساس مقوله معاد قابل ارزیابی و تفکر نیست؟ هیچ مسأله‌ای در اسلام بعد از توحید به اهمیت معاد و اعتقاد به زندگی بعد از مرگ و حساس‌رسی کارهای انسانها و جزا و پاداش و اجرای عدالت نیست. وجود حدود ۱۲۱۱ آیه در مورد قیامت در کل قرآن کریم که قریب به یک سوم آیات قرآن را تشکیل می‌دهد و این که حدوداً در تمام صفحات قرآن بدون استثنا، ذکر ازمعاد بهمیان آمده، و اینکه تعداد زیادی از سوره‌های اواخر قرآن به طور کامل، یا به طور عمده، درباره معاد و مقدمات و نشانه‌ها نتایج آن سخن می‌گوید، شاهد گویای این مدعی است. (افراشته پور، ۱۳۸۱)

این پژوهش در تلاش است تا با مطالعه و ارزیابی طبیعت و تکرار فصل‌ها و رویش گیاهان و جنگل‌ها، کوه‌ها، دریاها و و ارتباط آن با روز رستاخیز به امکان و اثبات معاد از راه تفکر در دل طبیعت و آیات قرآن دست یابد. و به این نتیجه برسد که آیا این پدیده‌های طبیعی علاوه بر این که مظهر زیبایی هستند ما را به سمت توجه به قدرت و عظمت خداوند سوق نمی‌دهند؟؟ آیا این پدیده‌های طبیعی جایی برای شک و تردید به‌روز رستاخیز برای ما باقی می‌گذارد؟

تاریخچه پژوهش

در کتاب تصویر پردازی هنری در قرآن کریم نوشته دکتر زینه عرفت پور در سال ۱۳۸۷ با اشاره به توصیف تصویر، قسام تصویرگری در قرآن را بیان میکند و به شرح مزیت‌های رویکرد تصویرگری در قرآن می‌پردازد. در فصل‌های دیگر کتاب روش‌های جذاب قرآن در تصویرپردازی صحنه‌ها را بیان میکند و در فصل آخر نمونه‌های از تصاویر قرآن در مسائل گوناگون مانند پدیده‌های شگفت آور جهان خلقت را ارائه می‌دهد.

در کتاب تصویر الفنی فی القرآن، سید قطب نوشته ابراهیم حسین شاذلی در سال ۱۳۳۱ م؛ نویسنده در این کتاب در توضیح تصویر هنری قرآن مینویسد: تصویر ابزار خاص و مطلوب در اسلوب بیان قرآنی است. صورتی که قرآن ترسیم میکند به‌زودی زنده و متحرک میشود و معانی ذهنی جان می‌گیرد و طبیعت بشری مجسم میشود و حوادث و مناظر همه مشهود و مرئی می‌گردند و حالت و معنا پیدا میکند.

همچنین در کتاب قرآن، علوم طبیعت نوشته مهدی گلشنی در سال ۱۳۳۷؛ نویسنده در پی تطبیق آیات قرآن جهت ترغیب انسانان به کشف اسرار طبیعت نازل گشته و آنها را نسبت به تعلم علوم طبیعی و در نتیجه توجه به عظمت خلقت و سرانجام نزدیکی به خالق جهان تشویق فرموده است. گذشته از این پیشرفت علم فهم بعضی از آیات قرآنی را آسان می‌سازد. در قرآن کریم بیش از ۷۱۱ آیه وجود دارد که در آنها به پدیده‌های طبیعی اشارت رفته است. این آیات پیام‌های مهمی برای ما دارد.

انشمندان مسلمان در بردارند مانند: در این آیات مطالعه تمامی ابعاد طبیعت و کشف اسرار خلقت مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین قانونمندی و هدف‌داری جهان آفرینش و کمال آن به انسان زاد گوشزد گردیده است. دعوت به شناخت طبیعت و بهره‌برداری از مواهب آن در حدی که از حدود الهی تجاوز صورت نگیرد و دعوت به جهان بینی و معرفت‌شناسی و ... از دیگر پیام‌های این آیات کریمه هستند. این کتاب با ارائه تصویری اسلامی از علم و بیان دلایل انحطاط علوم طبیعی در جهان اسلام، پیشنهاداتی برای یک رنسانس علمی در جهان اسلام ارائه می‌کند. در ادامه به ارزیابی نقش علم و صنعت در جامعه اسلامی و بیان آیات و روایاتی که در آنها نسبت به اهمیت علوم طبیعی اشاره

رفته است پرداخته و بعد علمی قرآن کریم را مورد ارزیابی قرار میدهد. در پایان به بیان منظر قرآن درباره شناخت طبیعت و بیان مسائل مهم طبیعت شناسی و مجاری شناخت طبیعت و آفات شناخت و نیز بیان اصول راهنما در شناخت طبیعت اشاره گردیده است.

اهداف پژوهش

هدف اصلی

بررسی نقش طبیعت در معاد می باشد. همچنین اهداف فرعی این پژوهش به شرح ذیل می باشد.

اهداف فرعی

بررسی امکان و اثبات مسئله معاد از راه تفکر در طبیعت باتوجه به آیات قرآن
بررسی آیات مرتبط به طبیعت باهدف دعوت به سوی اعتقاد به معاد
بررسی و کشف اسرار پدیده های طبیعت و ارتباط آن با مسأله معاد
در قرآن مفاهیم معاد واژه عربی برگرفته از «عود» است و به معنای «بازگشتن»، «رستخیز» یا «دوباره برخاستن» (بعد از مرگ) است. باور به رستخیز (معاد) یکی از اصول دین اسلام است. برخی معاد را تنها جسمانی (رجعت) یا تنها روحانی (آخرت) میدانند. معاد یکی از اصول دین اسلام و یکی از مهمترین آنهاست. آیه ۱۱۱ سوره بقره به این موضوع اشاره دارد که همگی به سوی پروردگار در حرکتی هستند.

در واقعیت معاد در لغت به معنای بازگشت و در اصطلاح متکلمان بازگشت روح به جسم در قیامت و زنده شدن دوباره او است تا به اعمال او رسیدگی شود، نیکوکاران به بهشت و نیکوکاران به بدکاران به کیفر و عذاب خود میرسند. (خاتمی، ۱۳۷۱)

همچنین لفظ معاد از «عاد یعود»، گاهی به معنای مصدری (برگشتن)، گاهی به معنای اسم زمان (زمان برگشتن) و گاهی به معنای اسم مکان (جای برگشتن) است، و از صیغه «عود» به معنای برگشت به سوی چیزی، بعد از آن که از آن چیز انصراف شده بود، و از صیغه «اعاده» به معنای تکرار چیزی است. (حسینی طهرانی، ۱۳۸۸)
در قرآن، لفظ معاد یک بار و لفظ «المعاد» شش بار به معنای لغوی (زمان یا مکان بازگشت) به کار رفته است. حدود هفتاد لفظ مانند (یوم القیامه، یوم الحساب، یوم الدین و...) معنای رستخیز و روز بازپسین را میسرسانند. در قرآن، در قرآن کریم و فرهنگ صدر اسلام «معاد» به معنای اصطلاحی (روز قیامت، سرای آخرت) استعمال نگردیده است، تنها متکلمین اسلامی این واژه را به کار بردند.

واژه «قیامت» در قرآن کریم و چه در فرهنگ اسلامی، استعمالات فراوانی دارد^۱ و بیش از هر واژه دیگر، بیانگر واقعیت رستخیز است؛ زیرا در آن روز هر چیزی قوام مییابد و به آنچه بایستی برسد میرسد. (حجازی، ۱۳۷۸)

معاد در اصطلاح فلسفی و کلامی، به معنای بازگشت انسان بعد از مرگ به حیات، برای رسیدگی به حساب اعمال اوست. (سجادی، ۱۳۷۳)، در لغت قیامت از قیام، خیزش و برخاستن است؛ و در اصطلاح، برخاستن انسان از خاک و حضور در عالم بعد از مرگ (ابن منظور، ۱۳۷۳)

قیامت، بنابر آموزه های اسلامی نام روزی است که تمام انسانها بخواست الهی برای حساب اعمالی که در دنیا انجام داده اند در پیشگاه الهی جمع میشوند. از این روز به قیامت کبری نیز یاد میشود. پیش از این روز وقایعی شگفت

^۱ تنها در قرآن کریم هفتاد بار تکرار شده است

روی میدهد که به شرایط الساعه معروف است. قرآن و روایات تاکید دارند که زمان قیامت، بر کسی جز خدا معلوم نیست. در قرآن، حدود ۷۱ نام و وصف درباره قیامت آمده است که معروفترین آنها عبارتند از: الساعه، یومالقیامه، الیوم الآخر، یوم الحساب، یوم الدین، یوم الجمع، یوم الفصل، یوم الخروج، یوم الموعود، یوم الخلود، یوم الحسرة، یوم التغابن، یوم البعث. به علاوه اینکه به قیامت، «قیامت کبری» نیز گفته میشود، در برابر قیامت صغری یا همان برزخ که بلافاصله بعد از مرگ انسان شروع میگردد و تا زمان قیامت کبری ادامه دارد. (سجادی، ۱۳۷۳)، (فیض کاشانی، ۱۴۱۳، ج)

جایگاه معاد در قرآن کریم

اصل معاد در دین مبین اسلام بدان معناست که همه انسانهایی که در این عالم به دنیا آمده و بعد از مدتی زندگی در این عالم میمیرند، همگی در جهان دیگری زنده شده و در قیامت در دادگاه عدل الهی حضور یافته و بعد از رسیدگی به اعمال و رفتار آنها در دنیا، در بهشت و سعادت جاودانه یا در دوزخ خشم و غضب الهی همیشه خواهند بود. (بهادری، ۱۳۸۱)

یک نظر اجمالی به آیات قرآن کریم نشان میدهد که در میان مسائل عقیدتی هیچ مسأله ای در اسلام بعد از توحید به اهمیت مسأله معاد و اعتقاد به زندگی بعد از مرگ و حسابرسی کارهای انسانها و جزا و پاداش و اجرای عدالت نیست. (افراشته پور، ۱۳۳۱) وجود حدود هزار و دویست آیه درباره معاد در قرآن و این که تعداد زیادی از سوره های اواخر قرآن به طور کامل یا بهطور مهم درباره معاد و مقدمات و علایم و نتایج آن سخن میگویند، شاهد گویای این مدعا است.

در جای جای قرآن مجید بعد از موضوع ایمان به خدا، ایمان به جهان دیگر آمده و حدوداً در ۳۱ آیه این دو موضوع را قرین هم قرار داده و یؤمنون بالله والیوم الآخر یا تعبیری شبیه آن فرموده است و در بیش از صد آیه اشاره به الیوم الآخر یا الآخر فرموده است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲)

سوره روم و نحل و طبیعت

سوره ی روم و نحل سراسر بیان این موضوع است که انسان از کجا آمده و در کجا پای نهاده و به کدامین مکان و یا نقطه هستی خواهد رفت. خدای ازدنیای درون و بیرون انسان سخن فرموده و از خلقت و آفرینش انسانها سخن گفته است. از نعمت همسر که باعث آرامش و کامل شدن انسان است سخن به میان آورده و از نعمت شب و روز، و خواب که باعث میشود خستگی از وجود انسان بیرون کشیده شود؛ از نعمت باد و باران و رعد و برق که هم باعث بهره مندی انسان میشوند و هم باعث ضرر.

همچنین با اشاره به آیه ۳۱ سوره مبارکه روم، «پس روی خود را با گرایش تمام به حق به سوی این دین کن با همان سرشتی که خدا مردم را بر آن سرشته است آفرینش خدای تغییرپذیر نیست این است همان دین پایدار ولی بیشتر مردم نمیدانند»، میتوان متوجه شد که خداوند در آیات و روایات تجدید حیات طبیعت رامشابه معجزه بزرگ قیامت میداند. و همینطور دعای یا مقلب القلوب و الابصار یا مدبر اللیل والنهار یا محولّ الحول و الاحوال حول حالنا الی احسن الحال، بر شمردن صفات برجسته خداوند، احسن الحال را همان و بهترین خلقت بشر است. در ادامه این قسمت بهار زیبایی آیه های مرتبط با معاد و طبیعت در سوره روم و نحل میپردازیم.

غفلت از آخرت

عامل سقوط انسان «غفلت» است، غفلت از مبدأ و معاد و وظایف انسان از مبدأ تا معاد، باعث میشود انسان در حد حیوانیت و یا حتی پایینتر از آن تنزل پیدا کند. در مقابل، حرکت تکاملی انسان در گرو ادراک آگاهانه و توجه نسبت به مبدأ و معاد و مسیر صحیح بین آن دو است. هنگامی که نظر قرآن کریم را درباره انسان جویا می‌شویم، می‌بینیم که قرآن کریم با تعبیراتی از موضوع غفلت یاد کرده است مانند اینکه در آیه ۳۲ سوره یونس فرموده است: «فَأَلَيْسَ لَكُمْ نَجِيٌّ مِّنْ بَدْنِكُمْ لَتَكُونَنَّ لَمْ يَخْلَقْكُمْ آيَةً وَإِنِّي لَأَكْثَرُ مِّنَ النَّاسِ عَنِ الْآيَاتِنَا لَغَافِلُونَ؛ پس امروز تو رابازره (زرین) خودت به بلندی (ساحل) می‌افکند تا برای کسانی که از پی تو می‌آید عبرتی باشد و بی گمان بسیاری از مردم از نشانه‌های ما غافلند.» همچنین در آیه ۷ سوره روم به غفلت از آخرت اشاره میکند و پیام‌هایی را نشان میدهد: «يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرِ هُمْ غَافِلُونَ؛ (اکرم) آنان به امور ظاهری از زندگی دنیا آگاهند و از عالم آخرت (و وعده ثواب و عقاب حق) به کلی بی‌خبرند. (روم، ۷)

معاد و حق بودن آفرینش آسمان و زمین

برای ارزیابی آفرینش آسمان و زمین به تفسیر آیه ۳ سوره روم که پیرامون این موضوع می‌باشد مینگریم. در این آیه به ذکر مطالب گوناگونی پیرامون مبدأ و معاد می‌پردازد نخست به‌طور یک استهفام اعتراض آمیز می‌گوید: "آیا آنها در درون جان خویش تفکر نکردند که خداوند آسمان و زمین و آنچه را در میان این دو است جز به حق نیافریده؟ و برآیند اجل و پایان معینی قرار داده است" آیا آنان در وجود خودشان فکر نکردند؟ خداوند آسمانها و زمین و آنچه را که میان آن دو است، جز بر اساس حق و زمانندی معین نیافریده است، شک بسیاری از مردم به لقای پروردگارشان (در قیامت) کفر می‌ورزند. (روم، ۳)

معاد، قیامت و بهشت

قرآن مجید در صدها آیه که از مسأله‌ی معاد بحث میکند تعبیرات کاملاً گوناگونی دارد که هر یک از آنها اشاره بایکی از ابعاد مفهوم معاد است، و در مجموع بیان گر عمق این مسأله و اهداف زندگی بعد از مرگ است. قرآن زندگی دنیا را مقدمه حیات اخروی می‌داند و قائل به محاسبه اعمال و کردار انسان در سرای باقی است. بنابر آیات، اعمال و کردار انسانها در روز قیامت محاسبه می‌شود و سرنوشت آنها در حیات ابدی معین می‌گردد. قرآن در جواب به دعای مادی‌گرایان و نیز به خاطر کمک به درک صحیح انسان از رستاخیز، به اثبات معاد به طرق گوناگون می‌پردازد. یکی از این راه‌ها دعوت به مطالعه طبیعت و اجزای آن است (رستمی، ۱۳۳۳) الله يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يَعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ؛ خداست که خلق را نخست (از عدم) پدید آرد و باز (بعد از مرگ و فنا) باز گرداند و همه به حضرت او باز گردانیده می‌شوند. (روم، ۱۱)

معاد و انکار آخرت

خداوند در بسیاری از آیات قرآن، انسان را دعوت به تفکر در طبیعت می‌کند. تعدادی از این آیات در این پژوهش آورده شده‌اند. در آیه ۱۱ سوره روم به انکار آخرت بر می‌خوریم. وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُخَصَّرُونَ؛ واما آن فقط که کافر شدند و آیات ما و دیدار آخرت را تکذیب کردند آنان را (برای کیفر) در عذاب دوزخ حاضر کنند. (روم، ۱۱) در این آیات و آیات مشابه انکار آخرت و معاد نشانه‌هایی از الطاف خداوند در جهان هستی می‌باشد که اگر با دقت به آنان نظر شود هیچ دلیلی برای منکر شدن آنها نیست. همانطور که می‌بینیم گیاهان همیشه حضوری معنوی در زندگی

انسان داشته اند و از زمانی که دانه ای در خاک کاشته می شود تا پیدایش میوه‌ها بر روی درختان، در تمامی لحظات زندگی او راهمراهی می کنند. در فصل رویش، خلقت و در خزان مرگ، و با رویش مجدد معاد رابرای انسان تداعی می کنند.

خداوند بایان آیات مربوط به خلقت جهان آفرینش به اثبات وجود خالق یکتا و بازگشت همه انسانها بهسوی او می پردازد. به عنوان مثال در آیه ذیل که بهانکار آخرت اشاره دارد و به تکذیب آیات و قیامت، از کفر و عناد انسان سرچشمه میگیرد. «الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ» و سرنوشت انسان را، در گرو عملکرد خود اوست. «كَفَرُوا وَكَذَّبُوا... فَأُولَئِكَ فِي الْعَذَابِ» (طباطبایی، ۱۳۴۱)

معاد وزنده شدن انسان وزمین

قرآن کریم احیای مجدد انسانها ازسوی خداوند در قیامت، رابه احیای زمین تشبیه کرده است. که در آیه ۱۳ سوره روم به این موضوع اشاره گردیده است:

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ (آن خدایی راتسبیح وستایش گوید که) زنده را از مرده و مرده را از زنده بیرون آورد (یعنی انسان را از نطفه ونطفه را از انسان برانگیزد) وزمین رابعده (از فصل خزان و) مرگ (گیاهان باز به نسیم جانبخش بهارش) زنده گرداند، وهمین گونه شما راهم (بعد از مرگ زنده کنند و از خاک بیرون آرند).

و اما در مورد "بیرون آمدن موجود زنده از مرده" بعضی از مفسران آن رابه خروج انسان وحیوان از نطفه تفسیر کردهاند و بعضی به تولد مؤمن از کافر و بعضی بهییدار شدن خفتگان. (مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه)،

معاد، خاک، باران، آب، دریا، باد

آفرینش انسان از خاک یا گل، درسورهای انسان، مومنون، روم، صافات، حجر والرحمن مورد اشاره قرار گرفته است. از مجموعه این آیات استفاده می شود که انسان در شروع خاک بود و بعد از آمیخته شدن با آب، تبدیل به گِل شده و بعد از مدتی این گل، شکل لجن بد بوئی بهخود گرفته و.... اما در آیات دیگری از قرآن، خلقت انسان را از نطفه مختلط می شمرد، که البته منظور از این آیات، آفرینش انسان در مراحل ونسلهای بعد است. به این ترتیب که جد نخستین ما از خاک آفریده شد و فرزندان واعقاب او از نطفه امشاج، که درسوره درسوره روم آیه ۲۱ میخوانیم: وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ؛ و یکی از نشانه های (قدرت) او این است که (پدر) شما انسانان را از خاک خلق کرد سپس (به توالد بشری) منشعب و نژادهایی گوناگون (شدید که) در همه روی زمین) منتشر گشتید. (روم، ۲۱)

به هر حال، این از عجائب بزرگ جهان هستی وشگفتیهای عالم آفرینش است که از ماده بی جان و مرده و کم ارزشی همچون خاک، موجود زنده وهوشیار و پر ارزشی همچون انسان متولد شود و این از نشانه های روشن آن مبدأ بزرگ است. (طباطبایی، ۱۴۱۷) اشاره کوتاهی به این معنی گردیده است «شایسته ستایش آن آفریدگاری است * کارد چنین دل آویز نقشی زما و وطنی!»

معاد وزنده شدن زمین بعد از مردن اشاره به زمستان بهار

برخی آیات، نظام موجود طبیعت را که همیشه زمین و گیاهان در فصل پاییز وزمستان می میرند و سپس در بهار زنده می گردند مورد استناد قرار می دهد؛ می گوید همان طور که مکرر در طول عمر خود مشاهده می کنید که زمین بعد از طراوت حیات وشادابی به سوی مردگی و افسردگی می رود و بار دیگر باتغییر فصل شرایط عوض می شود وزمین

ودرختان و گیاهان حیات خود را از سر می گیرند، درنظام کل جهان، جهان رو به خاموشی و سردی و افسردگی خواهد رفت، خورشید و ستارگان همه متلاشی و پراکنده خواهند شد، تمام جهان یکسره می میرد، اما این مردن همیشگی نیست، بار دیگر همه موجودات جهان زندگی را دروضعی دیگر وبا کیفیتی دیگر از سر می گیرند. دراین جهت بهایات ۴۱ و ۱۱ سوره روم اشاره میشود.

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ شَيْءٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ؛ خداست آن کسی که شما را خلق کرده و روزی بخشیده سپس بمیراند و باز (در قیامت) زنده گرداند، آیا آنان را که شریک خدا دانید هیچ از این کارها توانند کرد؟ خدا از آنچه به او شریک گیرند پاک و منزهتر و بالاتر است. (روم، ۴۱)

در این آیه طبق تفسیر نور به این نتیجه میرسیم که: مرگ و زندگی، گذشته، حال و آینده و رزق و روزی ما به دست خداست. کارهای گذشته، دلیل بر قدرت خداوند بر کارهای آینده است. (آفریدن، روزی دادن و میراندن، نشانه قدرت خدا بر زنده کردن انسان بعد از مرگ است.) «خَلَقَكُمْ - رَزَقَكُمْ - يُمِيتُكُمْ - يُحْيِيكُمْ»، قدرتهای غیر الهی استقلالی از خود ندارند، نه تنها از انجام کارهای بزرگ بلکه از آفریدن کوچکترین موجود نیز عاجزند. «مِمَّنْ شَيْءٌ» (طباطبایی، ۱۳۴۱)

معاد، قیامت و ایمان به قیامت بابت بهره گیری از علم و دانش

در آیاتی از قرآن کریم به معاد و قیامت و ایمان داشتن به این روزاشارههایی زیادی گردیده است که انسان بابت بهره گیری از علم و دانش و خرد خود میتواند به این روز ایمان آورد و یقین حاصل کند. دراین جهت آیه ۱۲ سوره روم به این قضیه اشاره میکند.

فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدَّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ؛ پس تو (این مردم) مرده (دل بی ایمان) را نتوانی (سخن حق) بشنوانی و دعوت خود را به گوش (این) کران (که) مخصوصاً از تو به کبر و نخوت) رو میگردانند بررسی. (روم، ۱۲) از این آیه برداشت میشود که: مجرمان در قیامت عذر و بهانه می آورند که در دنیا فرصت برای ایمان آوردن نداشتند، «مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ»، کج فکری و کجروی مجرمان، دائمی است. «كَانُوا يُؤْفَكُونَ»، دروغ، سبب انواع کجیها و انحرافات است. «كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ» به این معنا که با اینگونه دروغها پیوسته به انحراف کشیده شدند. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴)

معاد و آفرینش آسمان و زمین

قرآن به بخشی از مسائل علمی، مانند کیهان شناسی، اشاره ای گذرا دارد و شاید هیچ آیه ای، مستقیم یا مستقل به ذکر آفرینش جهان و کیفیت وجود آسمان و زمین نپرداخته باشد. دراین جهت به آیه ۳ سوره نحل که در ارتباط با آفرینش آسمان و زمین است، میپردازیم:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ؛ خدا آسمانها و زمین را به حق (و برای غرضی محقق و حکمتی بزرگ) آفرید، او از آنچه مشرکان شرک آرند متعالی و منزه است. (نحل، ۳)

در تفسیر نور به پیامهای از این آیه دست میابیم که: آفرینش آسمان و زمین، بی هدف نیست، بلکه بر حقانیت آفریدگار است. کدام بُت و یا معبودی میتواند در خلقت، شریک خداوند باشد؟ مبارزه با شرک، باید مستمر و مداوم باشد. (طباطبایی، ۱۳۴۱)

معاد و آفرینش انسان از نطفه

قرآن در مراحل خلق انسان، نطفه را یکی از فاکتورهای خلقت دانسته است. شایسته است برای آشنایی بیشتر پیرامون این واژه به تفسیر ولغت مراجعه نموده و دستاورد آن را با علم تجربی مقایسه نمود.

نطفه از «نطف» به معنای چکیدن همراه با صاف شدن و کم بودن می‌باشد؛ (راغب اصفهانی، مفردات، ذیل ماده نطف) اما در اقرب الموارد آمده است: نطفه چه کم باشد چه زیاد، نطفه نامیده می‌شود. (اقرب الموارد، ذیل ماده نطف) همچنین در آیه ۴ سوره نحل به آفرینش انسان از نطفه سخن می‌گوید:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ؛ خدا انسان را از آب نطف های (بی قدر و ضعیف) بیافرید، آنگاه او (اصل خلقت خود را فراموش کرده و با خالق) آشکارا به خصومت می خیزد.

در خلقت انسان، غایت حکیمانه ای که خداوند در مسیر خلقت عالم در نظر گرفته، تکامل انسان و رسیدن او به درجات والای وجودی و سرانجام، بهره‌مندی او از این کمالات و رشد و پیشرفت انسان است.

معاد و آفرینش حیوانات

معاد حیوانات نیز مانند معاد انسان و شیاطین به همان نقطه شروع وجودشان می‌باشد، که در موقع بازگشت بسوی خدا به همان نقطه‌ای که در عالم ملکوت از آنجا نزول کرده اند و ماهیت وجودی آنها از آنجا اندازه گیری و تقدیر شده و سرشت آنها از آنجا بوده است، به همان نقطه بازگشت می‌کنند و در همانجا فانی می‌گردند. و لذا، حشر هر طائفه و هر دسته از حیوانات گوناگونش در همان مَلَكٌ خاص و روح کلی است که به زبان فلسفه «رَبُّ التَّوَع» آنها بوده است، و آن فرشته نیز در روح کلی بالاتر، و آن روح کلی نیز همچنین، تا فناء در ذات اقدس حضرت احدیت، که محل فنا و بازگشت و حشر جمیع موجودات است.

در آیه ۱ و ۳ سوره نحل به آفرینش حیوانات پرداخته می‌شود:

وَاللَّعَنَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنَافِعُ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ؛ و چهارپایان را خلقت کرد که به (موی و پشم) آنها گرم می‌شوید و از آنها فواید بسیار دیگر برده و از (شیر و گوشت) آنها غذای مأكول می‌سازید. (نحل، ۱)

طبق تفسیر نور چهارپایان (مثل دیگر موجودات) برای انسان آفریده شده‌اند. همچنین توجه به ونعمتهای خداوند، عشق به آفریدگار و روح بندگی را در انسان زنده نگه می‌دارد. (طباطبایی، ۱۳۴۱)

وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْخَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ؛ و اسبان و استران و خران را برای سواری و تجمل شما آفرید و چیز دیگری هم که شما هنوز نمی‌دانید (برای سواری شما خواهد آفرید). (نحل، ۸)

خیل به معنای تکبر و بزرگی است در این آیه مراد اسب می‌باشد گویا در اسب سواری نوعی تکبر و بزرگی وجود دارد. همانطور که در تفسیر نور مشاهده می‌شود: حمل و نقل بار و مسافر، از نیازهای اولیه بشر است که خداوند حیواناتی را برای این کار آفریده است. سوار شدن بر مرکب، مایه رفاه و آسایش و نوعی زینت و جمال نیز محسوب می‌شود و زینت را یکی از نیازهای فطری بشر می‌داند؛ که مرکب در درجه اول برای سوار شدن و در درجه دوم برای زینت انسان است. این آیات نشان دهنده آن است که دست خداوند در آفرینش باز می‌باشد. (تفسیر نور)

معاد، آب، باران، گیاه

خداوند به وسیله آب سرزمینهای مرده را زندگی بخشیده و همانطور که سرزمینهای مرده با نزول باران زنده می‌شوند، انسانها نیز بعد از مرگ بنده، و از قبرها در زمان قیامت خارج خواهند شد. در این بین به آیه ۱۰ سوره نحل بر می‌خوریم که به معاد و اثر آب و باران و گیاه پرداخته است:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ؛ اوست خدای که آب باران را از آسمان فرو فرستاد که هم از آن می‌آشامید و هم درخت و گیاه از آن می‌روید که به میوه آن شما، و به برگش حیوانات شما، بهره مند می‌شوید (نحل، ۱۰)

نزول باران و تحولات گیاهی زمین بر اثر آن، نمادی از صفت حقانیت خداوند می‌باشد. زمین را (در فصل زمستان) خشک و مرده می‌بینی، اما هنگامی که باران رابر آن فرو می‌فرستیم به حرکت درمی‌آید و نمو میکند، و انواع گیاهان زیبا رامی‌رویند. این به خاطر آنست که دانید خداوند حق است (طباطبایی، ۱۳۴۱)

معاد و شام و صبح

انسان در مسیر زندگی خود بهسوی خدا، بایستی از نظر روحی و جسمی متحول شود تا آمادگی ورود به عالم برتر را کسب نماید. یکی از سرفصل‌های این مسیر «مرگ» است. چون برای کسی که به دنبال مقصد نهایی جان و روح است، مرگ وسیله‌ی رفع منافع و نزدیک شدن به مقصد اصلی است و با ورود به عالم برزخ موقعیت‌های پیدایش اسماء الهی به چگونگی‌ای نورانی تر از دنیا برای قلب انسان پیدایش میکند و لَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تَرِيحُونَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ؛ و هنگامی که آنها را شبانگاه از چرا برمیگردانید یا صبحگاه به چرا بیرون می‌برید زیب و افتخار شما باشند. (نحل)

منافع حیوانات برای انسان بسیار است؛ در آیه ۴ سوره نحل و طبق تفسیر نور به این نتیجه می‌رسیم که خداوند چهارپایان را برای انسانها آفریده است و توجه به نعمتها، عشق به آفریدگار و روح بندگی را افزایش میدهد. (قرآنی، ۱۳۸۳)

معاد و رنگهای گوناگون در زمین

یکی از شگفتیهای مطرح شده در قرآن، مسائل مربوط به رنگها می‌باشد که در مورد برخی از آنها ادعای اعجاز شده، شاید قرآن برای اولین بار به برخی آثار رنگها اشاره فرموده و بشر تا زمان نزول قرآن، به آنها پی نبرده بود؛ با اثبات اعجاز علمی در پدیده «رنگها» میتوان پرده از روی یکی دیگر از اعجازهای آفرینش جهان برداشت. خداوند در قرآن از رنگهای قرمز، زرد، سبز، آبی، سفید و سیاه یاد می‌فرماید علاوه بر آن، رنگ معنوی با عنوان (صِبْغَةُ اللَّهِ) هم در قرآن آمده که فراتر از همه رنگهای مادی است و در واقع همان رنگ بیرنگی بوده و این خود از اسرار و شگفتیهای قرآن است. در آیه ۱۳ سوره نحل مشاهده میکنیم که خداوند می‌فرماید:

وَمَا ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ غَوَاغُوا الْوَأْنَهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ؛ و نیز آنچه در زمین برای شما آفرید و به انواع گوناگون و اشکال رنگارنگ درآورد (همه را مسخر شما کرد)؛ همانا در این کار هم آیت و نشانه‌ای (از الهیت) بر مردم هشدار پدیدار است (نحل، ۱۳)

طبق تفسیر نمونه می‌خوانیم: خداوند به غیر از آن که موجودات و حیوانات را برای استفاده انسانها آفرید، آنها را نیز مسخر فرمان انسان قرار داد. در همه آفریده‌های پروردگار نشانه‌هایی است برای اینکه انسان متذکر شود و پی به عظمت خداوند ببرد. (مکارم شیرازی، ۱۳۳۱)

معاد وزنده شدن دوباره و انکار معاد مشرکان

اعتقاد به معاد و زندگی بعد از مرگ مانند مسائلی می‌باشد که در بین پیروان مذهب گوناگون مورد بحث است؛ معاد موضوعی بود که اعراب جاهلی به خاطر آن با پیامبر محابه می‌کردند و ایشان را مسخره می‌کردند و به آن حضرت می‌گفتند: اگر راست می‌گویی، پدرانمان را زنده کنی. یا به پیامبر می‌گفتند: اگر راست می‌گویی شهرهایی بارودهایی

پر آب مثل شام و عراق برایمان درست کن و مردگان ما مثل قصی بن کلاب رازنده کن. (جواد علی، ۱۳۷۱) درآیه ۲۱ سوره نحل نیز به زنده شدن دوباره و انکار معاد مشرکان اشاره گردیده است:

این ها مرده و از زندگی بی بهره‌اند و هیچ حس و شعور ندارند که درچه هنگام مبعوث میشوند و که آنها را برمی‌انگیزد (نحل، ۲۱)

از آیه ۲۱ سوره نحل درمی‌یابیم که بُتها، نه قدرت دارند، نه حیات و نه علم و شعور. در حال که شرایط پرستش، علم قدرت و حیات است (قرآنی، ۱۳۳۳)

معاد و سجده کردن مخلوقات

طبق آیات قرآن کریم اشرف مخلوقات عالم، انسان است، زیرا برای هیچ موجودی جز خداوند به سجده افتادن مجاز نیست، درحالی که طبق آیه ۳۴ سوره مبارکه بقره خداوند متعال به ملائکه مقریش دستور می‌دهد که برای انسان سجده کنند: وَاذْقُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ؛ یاد کن هنگامی راکه به ملائکه فرمان دادیم برای آدم سجده کنید. سجده در لغت، نهادن پیشانی بر روی زمین است؛ (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۳) و در اصطلاح قرآنی به معنای تذلل و تواضع در برابر خدا، برای عبادت میباشد. (راغب اصفهانی، ۱۴۲۱)

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ الْمَلَائِكَةِ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ؛ و هر چه در آسمانها و زمین است از جنبندگان و نیز فرشتگان همه تکبر به سجده و عبادت خدا مشغولند. (نحل، ۴۳)

نتیجه میگیریم که مراد از سجده تمام موجودات آسمانی و زمینی یا خضوع تکوینی و تسلیم بودن آنها در برابر قوانین هستی میباشد و یا آنکه مراد سجدهای برخاسته از درک و شعور است، که ظاهر آیات، دومی است، گرچه از درک و شعور ما خارج است و اگر همه موجودات، همانند فرشتگان، در برابر خدا خاضع و ساجدند، چرا ما انسانها سجده نکنیم و استکبار بورزیم. (مکارم شیرازی، ۱۳۳۱، ج ۲)

بحث و نتیجه گیری

یکی از مسائل اساسی و در عین حال پرهیاهوی امروز، بحث طبیعت است. طبیعت آفریده خدا و مجلی و محل پیدایش اوست. طبیعت ظرف کمال انسان است و باید بهان توجه شود تا بتواند کمال انسان را به ظهور برساند. از این رو شایستگی مراقبت و نگهداری را دارد. بیدار دلان، از بهار، درس تحول و نوشدن میآموزند.

در این پژوهش با هدف ارزیابی امکان و اثبات مساله معاد از راه تفکر در طبیعت با توجه به آیات قرآن آنالیز آیات مرتبط به طبیعت با هدف دعوت به سوی اعتقاد به معاد و همچنین استخراج و کشف اسرار پدیده های طبیعت و ارتباط آن با مساله معاد در قرآن توانسیم به هدف غایی و اصلی خود که ترسیم نقش طبیعت در معاد بود نیلیم.

تأمل و تفکر در خصوص آمدن فصل بهار و زنده شدن دوباره طبیعت باعث میشود که:

اولا قدرت پروردگار متعال را درمیراندن و زنده کردن عالم و آدم دریابیم.

ثانیا ما نیز کمتر از طبیعت نباشیم و درس دگرگونی برای بهتر شدن و شکوفایی و طراوت بیاموزیم.

ثالثا تصویری نمادین از روز رستاخیز و زنده شدن انسانها در ساحتی نو را در ذهن خود مجسم کنیم. به امید بهاری تازه در روح و جان همه مؤمنان و پویندگان مسیر تکامل.

خداوند در آیات بسیاری به مسئله رستاخیز انسان با توجه می‌دهد؛ زیرا توجه کردن و تذکر دایمی انسان به رستاخیز و معاد، به معنای تغییر مهم در بینش و دید آدمی است به گونه ای که فلسفه زندگی انسان در دنیا به طور کامل دگرگون می‌شود و رفتارهایش در دنیا نسبت به خود و دنیا و دیگران به گونه ای دیگر تغییر ماهیت میدهد. کسی

که آخرت را پذیرفته، دارای فلسف‌های خواهد بود که دنیا را به عنوان پل و گذرگاه می‌بیند و می‌خواهد به گونه‌ای عمل کند تا در آخرت زندگی متناسب داشته باشد؛ از این رو تلاش می‌کند که نظر آفریدگار و پروردگارش رادر هر زمینه کوچک و بزرگ داشته باشد و زندگی خود را بر اساس آن برنامه الهی سامان دهد. آیات زیادی در قرآن موجود است که نشان‌دهنده معاد و روز قیامت می‌باشند، مساله معاد از اساسی‌ترین مسائل در زندگی بشر بعد از توحید می‌باشد.

در ارزیابی‌های انجام شده در قرآن ابتدا به این نتیجه دست یافتیم که در بطن قرآن پیرامون معاد آیات تعداد زیادی وجود دارد که به این روز بزرگ و گسترده پرداخته و بعد از ارزیابی سوره‌های روم و نحل به این مساله دست یافتیم که هر آنچه را در طبیعت رخ میدهد و هر مخلوقی در طبیعت زندگی میکند دلیل و معلولی دارد و آن نیز به خالق خود باز میگردد و هر آنچه در طبیعت اتفاق می‌افتد روز معاد و قیامت نیز رخ میدهد.

در این پژوهش آموختیم از مهمترین خصوصیت‌های تاکید شده بهار از نگاه کتاب قرآن و کلام خدا، توجه به بعد زنده کردن دوباره طبیعت توسط خداوند متعال می‌باشد. داستانی که هر سال تکرار میشود (بهار) و باران از سوی قرآن کریم به عنوان یکی از دلایل محکم امکان وقوع معاد و جهان واپسین و زنده شدن دوباره انسانها بیان گردیده است.

مراجع

- ✓ قرآن کریم نهج البلاغه ابن منظور، محمد بن مكرم، ۱۳۷۳، لسان العرب، بیروت: دارصادر
- ✓ اردشیری لردجانی، حجت الله (۱۳۶۳)، معاد و آثار اعتقاد به آن، قم، انتشارات زائر
- ✓ استرآبادی، سیدعلی، ۱۳۶۸، تأویل الایات الظاهره، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، موسسه چاپ و نشر بینالملل افراشته پور، حمیدرضا، ۱۳۸۱، آثار اجتماعی باور به معاد از منظر قرآن و نهج البلاغه با تاکید بر تفسیر نمونه و شرح ابن ابی الحدید، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی - علوم قرآن و حدیث، نهج البلاغه، اصول دین و معارف علوی، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکزی پیام نور تهران جنوب.
- ✓ بازرگان، مهدی، ۱۳۷۵، کتاب باد و باران در قرآن، تهران: بی نا ب
- ✓ بخاری، محمد بن اسماعیل، ۱۳۶۷، جامع الصحیح، بی تا: بی نا
- ✓ بمانیان، محمدرضا، صالح، الهام، ۱۳۸۸، ارزیابی ارتباط انسان با طبیعت از منظر معاد شناسی در قرآن کریم، فصل نامه تخصصی پژوهش‌های بین رشته‌ای قرآن کریم
- ✓ بهادری، فاطمه، ۱۳۷۸، ارزیابی سهولت در دین اسلام با تکیه بر آیات و روایات، رشته علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی.
- ✓ بی آزار شیرازی، عبدالکریم، ۱۳۷۶، قرآن و طبیعت: گذشته و آینده جهان، تهران: صحیفه علم تفتازانی، مسعود بن عمر، شرح المقاصد، اصفهانی: بی نا، بی تا.
- ✓ ثقفی تهرانی، محمد، ۱۳۷۵، تفسیر روان جاوید، تهران: انتشارات برهان، چاپ سوم جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۸۸، یاد معاد، بیجا: نشر فرهنگی رجاء.
- ✓ _____، ۱۳۳۷، امام مهدی: موجود موعود، قم: مرکز نشر اسراء.
- ✓ _____، ۱۳۷۸، حکمت علوی، به کوشش سعید بندعلی، قم، اسراء.
- ✓ _____، ۱۳۷۱، یاد معاد، تهران، چاپ سوم، نشر فرهنگی رجاء.

- ✓ حجازی، عبدالرضا، ۱۳۸۸، اصول عقائد اسلامی، تهران: صبح امروز
- ✓ حرعاملی، محمدبن حسین، ۱۳۶۸، تحریر وسایل الشیعه و تحبیر وسایل الشیعه، قم: مرکز المصطفی(ص) العالمی للترجمه والنشر
- ✓ حسینی شاه عبدالبزرگ، ۱۳۷۶، تفسیر اثنی عشری، تهران: انتشارات میقات، چاپ اول
- ✓ حسینی طهرانی، هاشم، ۱۳۷۸، توضیح‌المراد: تعلیق علی شرح تجرید الاعتقاد للعلما لعلامه الحساب یوسفین علیبن المطهر الحلّی، تهران: انتشارات مقید
- ✓ حسینی همدانی، سید محمد حسین، ۱۳۸۳، انوار درخشان، تهران: کتابفروشی فلسفی
- ✓ حلاج، حسین بن منصور، ۱۳۶۶، مجموعه آثار حلاج، محقق، مصحح، میر آخوری، قاسم، ص ۱۷۴، تهران: شفیع خاتمی، احمد، ۱۳۷۱، فرهنگ علم کلام، تهران: صبا
- ✓ درویش پور عابدین، ۱۳۷۷، معاد عرفانی و فلسفی: آنالیز و ارزیابی (ارزیابی موردی موی وخواجه نصیرالدین طوسی)، پایان نامه کارشناسی ارشد الهیات و معارف اسلامی - فلسفه و کلام اسلامی - کلام اسلامی، دانشگاه قم، دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- ✓ راغب اصفهانی، حسین بن محمد، ۱۳۷۰، ترجمه فارسی مفردات راغب، تهران: کتاب عتیق
- ✓ رستمی، محمد حسن، ۱۳۶۶، اهداف قرآن از طرح مسائل طبیعی، فرهنگ و جهاد، ش ۲۳ رستمی، محمد حسین، ۱۳۶۶، کتاب سیمای طبیعت در قرآن، قم: نشر بوستان کتاب.
- ✓ رفیعی مزرعه نو، سکینه، ۱۳۸۵، توحید افعالی بارویکردی به سوره واقعه و اثر آن بر زندگی، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی - علوم قرآن و حدیث - تفسیر قرآن مجید، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی میبد.
- ✓ ری شهری، محمد، ۱۳۸۶، تفسیر اهل البیت (ع) مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی: پژوهشگاه قرآن و حدیث سجادی، جعفر، فرهنگ معارف اسلامی، تهران: کومش شیر، عبدالله، ۱۳۷۳، حق الیقین فی معرفه اصول الدین، طهران: اعلی شریعتی، محمدباقر، ۱۳۸۴، معاد در نگاه وحی و فلسفه، تهران، دانشگاه تهران
- ✓ شریف، عنایت الله، خوانین زاده، محمد حسین، انصاری منش، علیرضا، ۱۳۸۸، معاد جسمانی در قرآن و عهدین، مجله معارف قرآنی، تابستان دوره ۱، شماره ۲۱.
- ✓ شریفی، عنایت الله، خوانین زاده، محمد حسین، انصاری منش، علیرضا، ۱۳۸۲، معاد جسمانی در قرآن و عهدین، پژوهشنامه معارف قرآنی، شماره ۲۱، دوره ۱.
- ✓ شوشتری، محمد تقی، ۱۳۷۱، نهج الصباغه فی شرح نهج البلاغه، تهران، امیرکبیر.
- ✓ صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ۱۳۳۱، الحکمه‌المتعالیه فیالاسفار الاربعه، تهران: شرکه دارالمعارف الاسلامیه طباطبائی، سید محمد حسین، ۱۳۷۴، تفسیر المیزان، موسوی همدانی، سید محمد باقر، باندکی تغییر، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چاپ پنجم
- ✓ طبرسی، فضل بن حسن، ۱۳۶۶، مجمع البیان، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات طریحی، فخر الدین محمد، ۱۳۳۷، مجمع البحرین، تهران: کتابفروشی جاراللهی
- ✓ طبیب، سید عبدالحسین، ۱۳۷۳، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، تهران: انتشارات اسلام، چاپ دوم
- ✓ عبادزاده، راضیه، ۱۳۷۸، ارتباط انسان و طبیعت از منظر نهج البلاغه، رشته الهیات و معارف اسلامی علوم قرآن و حدیث - علوم حدیث - نهج البلاغه، دانشگاه پیام نور استان تهران، مرکز پیام نور تهران جنوب.

- ✓ العزیز، محمدرضا، ۱۳۳۴، شرح دعای سحر، قم: محبین
- ✓ علی، جواد، ۱۳۷۱، المفصل فی تاریخ العرب قبل الاسلام، بیروت، دارالعلم للملایین؛ بغداد، مکتبه النهضة علیین ایطالب‌ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت ق ۴۱، نهج البلاغه: کلمات قصار همراه با فهرست موضوعی، قم: پارسایان، ۱۳۳۱، فرهنگ فارسی عمید
- ✓ قاضی خاکی‌سری، حمید، ۱۳۷۲، نهج البلاغه، کلمات قصار، تهران: شهر آب: بنیاد نهج البلاغه قرائتی، محسن، ۱۳۷۴، معاد، بی جا: نشر غایات
- ✓ قرائتی، محسن، ۱۳۷۷، تفسیر نور، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، چاپ یازدهم
- ✓ قرشی، سید علی اکبر، ۱۳۷۱، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۱۱۱، تهران، دار الکتب الاسلامی، چاپ ششم
- ✓ قشیری، عبدالکریم بن هوازن، لطائف الاشارات، ج ۳، مصر، هیئة المصریة العامه للکتاب، چاپ سوم، بی‌تا قطب، سید، ۱۳۸۹، التصوير الفنی فی القرآن، بیروت، دارالشروق
- ✓ گری نسب فیروز‌جاه، مجید، ۱۳۸۹، راه‌های خودسازی در آیات قرآن، رشته الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، دانشکده علوم قرآنی قم.
- ✓ گلشنی، مهدی، ۱۳۷۳، کتاب قرآن، علوم طبیعت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی لاهیجی، عبدالرزاق، ۱۳۸۷، گوهر مراد، تهران: طهوری لغت نامه دهخدا
- ✓ محقق داماد، مصطفی، ۱۳۸۲، کتاب الهیات محیط زیست، انتشارات پژوهشی حکمت و فلسفه ایرانی محمدقاسمی، حمید، ۱۳۸۷، جلوه‌هایی از هنر تصویر آفرینی در قرآن، انتشارات علمی و فرهنگی مصباح یزدی، محمدتقی، ۱۳۸۵، تعلیم عقاید، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)
- ✓ مصباح، سید محمد ابراهیم، ۱۳۸۷، تساهل و تسامح از منظر قرآن و عهدین، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی، جامعه المصطفی العالمیه، مجتمع تعلیم عالی فقه - مدرسه عالی فقه و معارف اسلام مصطفوی، حسن، ۱۳۷۶، پژوهش فی کلمات القرآن، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب
- ✓ مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۳، پیام قرآن: رویکرد تازه‌ای در تفسیر موضوعی قرآن، قم: نسل جوان: مدرسه الامام امیرالمومنین(ع)
- ✓ مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۷۴، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه
- ✓ مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۳۱، برگزیده تفسیر نمونه، تنظیم احمد علی بابایی، تهران: دارالکتب اسلامیه ناصر مکارم شیرازی و دیگران، ۱۳۷۲، پیام قرآن، ج ۱، ص ۱۷، قم، انتشارات هدف
- ✓ نصر، حسین، ۱۳۸۱، دین و نظام طبیعت، تهران: حکمت
- ✓ هاشمی رفسنجانی، علی اکبر، ۱۳۳۱، تفسیر راهنما، قم: بوستان کتاب(انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، چاپ پنجم
- ✓ هاشمی، سیدحسین، ۱۳۷۷، انسان و طبیعت در قرآن، نشریه پژوهش‌های قرآنی، دوره ۴.

✓ w Jersey: Prentice Hall.